

A TÁVOKTATÁS TÖRTÉNETÉRŐL

[DOI 10.35402/kek.2020.4.1](https://doi.org/10.35402/kek.2020.4.1)

Absztrakt

A szakirodalom szerint a távoktatás csaknem kétszáz éves múltra tekint vissza, és az idők folyamán egyre változatosabb intézményi feltételek között és mind kifinomultabb módszerek segítségével segítette az ismeretek elsajátítását, a hallgatók tanulását. A tanulmány – külföldi kitekintéssel – vázlatosan próbálja számba venni, hogyan jött létre, majd alakult ki a 20. században a hazai távoktatás intézményrendszere és miként fejlődött rohamosan a 21. század első évtizedeiben. A távoktatás gondolata Magyarországon már a rádió 1924/25-ben történő megjelenésekor felmerült. A valóságos rádiós távoktatásra azonban csak az 1960-as évek közepén, 1964-től került sor. A Magyar Televízió kísérleti adásai is 1964 februárjában kezdődtek. A képi és hanganyagok elektronikus úton való tárolási és továbbítási módszerei mellett megjelenő internet felgyorsította a fejlődést, lehetővé tette az e-learning tanfolyamok, online képzések széleskörű elterjedését.

Abstract

According to related literature, distance education has a history spanning over almost two centuries. Over time, it has helped to educate students under an increasingly varied institutional framework and by more and more sophisticated methods. The study – with an international overview – attempts to outline how the institutional structure of Hungarian distance education was created in the 20th century and how it went through a rapid development in the early 21st century. In Hungary, the idea of distance education was first raised when radio broadcasting started in 1924/25. However, actual distance education via radio broadcast only took place from 1964. The experimental education programs on Hungarian Television also started in February of 1964. Besides the means of electronic storage and transmission of audio-visual information, the emerging Internet accelerated progress and made the widespread availability of online training and e-learning courses possible.

A szakirodalom szerint a távoktatás csaknem kétszáz éves múltra tekint vissza, és segítségével az idők folyamán egyre kifinomultabb módszerekkel tanulhattak a hallgatók. Az USA-ban már a 18. században megkezdődött a nyomtatott alapú levelező tanulás. 1840-ben Nagy-Britanniában Isaac Pitman levelezőlapon tanította a gyorsírást. A 19. század közepén Európában is megjelent a *távoktatás*. Langen Scheidtsche német és Charles Toussaint francia professzorok Berlinben, 1856-ban közösen írt kiadványt is megjelentettek. Még ebben az évben a berlini BERLIN-SCHÖNEBERG LANGEN SCHEIDTSCHER VERLAGSBUCHHANDLUNG kiadó 13 országban védette le nyelvoktatásra készített oktatóanyagait és terjesztette Európa-szerte, köztük Magyarországon is. A tanulmányt Karl Schmidt a berlini Kaiser-Wilhelms Reálgimnázium tanára 1905-ben átdolgozta.

Az első levelező iskolát Charles Toussaint alapította Berlinben 1856-ban. Ugyanebben az évben a Londoni Egyetem olyan diákokat is felvett, akik levelező módszerrel sajátították el a szükséges ismereteket, majd természetesen az iskola falai között levizsgáztak.

A 20. század elejére Európában már általánosan elterjedt a *távoktatás*. Az 1920-as években az új találmány, a rádió is bekapcsolódott a távoktatásba. 1927-ben a BBC először tesz kísérletet rádión keresztül sugárzott iskolarádiós műsorokra, de kiegészítő jellegű marad az adás. 1939-ben az USA-ban telefon segítségével oktatják a mozgássérülteket és otthonfekvőket, Európában pedig a franciák megalapították az első Országos Távoktatási Központot. Az 1960-as évek második felében, Franciaországban a rádiós adások bekapcsolódnak az egyetemi szintű levelező oktatásba, majd az 1960-as és 1970-es években a televízió is belép a távoktatási eszközök soraiba. Az 1980-as, illetve 1990-es években a számítógépek elterjedése a háztartásokban kiterjeszti a távoktatás eszközrendszerét. 2020-tól robbanásszerűen elterjedt az online használata.

Rádiós távoktatási kísérletek Magyarországon a két világháború között. A kezdetekről

A távoktatás gondolata Magyarországon, már a rádió 1924/25-ben történő megjelenésével együtt felmerült. Amikor Kéthly Anna a szociáldemokraták parlamenti képviselőjének „kulturális referense” 1925-ben interpellációt nyújtott be az iskolán kívüli népművelés tárgyában, Klebelsberg Kuno¹ kultuszminiszter feleletében azt hangsúlyozta, hogy a Rádió – szerinte – „egy nagy tanteremmé tudja alakítani az országot. Budapestről az egész országnak lehet előadást tartani, mert a Rádió folytán egész Magyarország jóformán egy tantermet képez, s az oktatásnak oly lehetőségei nyílnak meg, melyeket elődeink nem ismertek”. Néhány évet azonban várni kellett, hogy a Magyar Rádió tevékeny részt vállaljon az oktatásban. 1928 januárjában Nevelés Gyula miniszteri tanácsos tájékoztatta² Kozma Miklóst, a Magyar Rádió elnökét, hogy Klebelsberg Kuno miniszter *Szabad Egyetem* címen a falusi lakosság részére műsort állítat össze. Kozma hosszú levélben válaszolt a miniszternek, melyben elismerte a fontos kultúrpolitikai programot, de hetenként kizárólag – délután – kétszeri adást javasolt a következő indokkal: „Az esti időpontokat nem tudjuk rendelkezésre bocsátani, mert a rádióknak mégis elsődleges feladata, hogy zenét szolgáltatson a fizető publikumnak, akiknek napközben elfoglaltságuk nem engedte meg, hogy zenét hallgassanak”.

Kozma nem fogadta örömmel Klebelsberg „ötletét”, mert a *Szabad Egyetem*től nem remélt sikert, egyúttal az előfizetők csökkenésétől is tartott. Nem utasíthatta vissza miniszter kezdeményezését, hiszen Bethlen István után a második embernek számított a kormányban, és nem is akarta megsérteni az általa nagyra becsült kultuszminisztert, így hát némi kompromisszummal engedett a kérésnek. Klebelsberg a rá jellemző módon minden tőle telhetőt megtett az általa meghirdetett program sikeréért, hogy a rádiós szabadegyetemet minél többen hallgathassák. Több száz rádiókészüléket adományozott a falusi és tanyai népiskoláknak. Kozma a Naplójában írja: *A program úgy néz ki, hogy a tisztelt parasztnak énekel Basilides Mária egyet,*

1 Gróf Klebelsberg Kuno beszédei, cikkei és törvényjavaslatai 1916–1926. Budapest, Athenaeum Kiadó, 1927., és Glatz F. 1988 *Nemzeti kultúra – kulturált nemzet. 1867–1987*. Budapest, Kossuth Kiadó, 179–224.

2 A Magyar Rádió hőskora (1925–1932) – MEK, <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/497.html> (Letöltés: 2020.06.16.)

utána beszélnek a trágyázásról, azután jön valami a Walkürből, és a végén egy előadás arról, hogyan kell a pócegödrot rendben tartani.³ A minisztériumban e célra alakult szakbizottság olyan előadókat hívott meg, akik közül egyesek új fogalmak és az idegen szavak halmazával tették élvezhetetlenné az adásokat. A másik véglet az emberek képességeinek lebecsülése, a magától értetődő dolgok felesleges magyarázgatása volt.

Szöts Ernő, a Magyar Rádió ügyvezető igazgatója referátumában⁴ kifejtette, hogy a műsor címével sem ért egyet, mivel a program elsődlegesen parasztnak, tanyákon élőknek szólt, akiknek érdeklődése, gondolat- és érzésvilága más, mint a példaképpel felhozott, az angol BBC-ben elhangzó *Szabad Egyetem* adásait hallgató, ottani ipari munkásságé. Szerinte az ismereteket ennek megfelelően kellett volna kiválogatni. Hibáztatta a műsorszerkesztés egyenlenségét; szerinte a félig szórakoztató, félig közművelődési sorozat nincs központi gondolat köré csoportosítva; így a hallgatók néha meglepő asszociációkkal találkozhattak. Pl. Poldini: *Farsangi lakodalom* c. operájának részlete után „a háziállatok okszerű táplálkozását” ismertették. Csernák kesergője után gúnyosan hatott a következő tájékoztatás: „Hogyan lehet az adóívből megállapítani a kivezetés helyességét?”

Szöts Ernő egyszerűbb, közvetlenebb stílust, logikus szerkesztést, a dolgok gyakorlati megvilágítását követelte. A *Szabad Egyetem* című, ún. magazin-szerű műsor – Klebelsberg halála után – 1932-ben megszűnt. Felváltotta a *Közművelődési Előadás-sorozat*, mely kimerítően egy témát tárgyalt; irodalmi, természettudományi, történelmi, földrajzi stb. ismereteket.

Németh László is nagy lehetőséget látott a Magyar Rádió nyújtotta távoktatásban.⁵ „A Magyar Rádió feladatai” és „Célok és emberek” c. tanulmányaiban, melyek a Tanú 1934. novemberi és decemberi számában jelentek meg, foglalkozott

3 T. Kiss T. 1987–1988 *A tömegkommunikáció helye és szerepe Klebelsberg Kuno kultúrpolitikájában*. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Tudományos Közleményei, Szeged, 79–85.

4 *A Magyar Rádió hőskora (1925–1932)* MEK, <https://mek.oszk.hu/02100/02185/html/497.html> és Balás B. D. 2009 *A távirótól a rádióig - A rádiótechnika története az 1800-as évektől a II. Világháborúig*. Budapest, Ad Librum kiadó.

5 Németh L. 1934 *A Magyar Rádió feladatai*. Kecskemét, Tanú.

részletesebben az új műsorok bevezetésével. Abból indult ki, hogy a rádió részben néplap, részben előkelő revue, az előbbi funkcióját Bp. I., az utóbbit Bp. II. tölti be. Mivel a műsorok különböző műveltségű és felkészültségű embereknek szólnak, úgy kell szerkeszteni, hogy azok mindenki számára közérthetőek legyenek, a műveltek ne tartsák „selypítésnek”, az egyszerű emberek érthetetlenek. A népművelés érdekében a *Rádióegyetem* gondolatát vetette fel, amely gyökeresen különbözött volna Klebelsberg féle *Szabad Egyetem*től.⁶

Németh László szerint az akkori műsorszerkesztés koncepciótlanságának a hibája volt, hogy ebben a 30 perces összeállításban logikátlanul, minden vezérfonál nélkül legkülönbözőbb témákkal foglalkoztak (trágyázásról szakelőadás; Ave Maria éneklése; színdarab részlet stb.). A műsor heterogén szerkesztése pofonként érte a hallgatókat, szétaprózta figyelmüket, maradandó élményt nem nyújtott. Németh László a maga alkotta Rádióegyetemét úgy képzelte el, hogy egy témakörön belül több előadásra is sor kerüljön. Nem iskolás oktatásra, folytatásos lecke feladásra gondolt, hanem egy-egy korszak jellemző jegyeit akarta kiragadni, és több előadáson belül sűríteni megfelelő szemelvényekkel (pl. görög irodalom, vagy régi magyar irodalom tárgyalása stb.). Súlyponti kérdésekre való koncentrációval az összeállítások mind külön-külön egy kerek egészet, önálló műsört alkottak volna. A *Rádióegyetem*, mint önálló műsor, nem jött létre.

Rádiós távoktatás Magyarországon az 1960-as évektől

A valóságos rádiós távoktatás Magyarországon az 1960-as évek közepén, 1964-től indult.⁷ A *Rádióiskola* tantárgyai: gazdasági földrajz, asztro-nautika, történelem, irodalom és zene. Az ifjúság számára szerkesztett *Iskolarádió* tematikája művészettörténettel, irodalmi és zenei melléklettel bővült. 1965 szeptemberétől műsört kaptak az iskolai napközi otthonokban tartózkodó gyerekek. Sugárzásra került a *Rádióiskola*, a *Rádióegyetem*, a *Rádió Szabadegyetem* és a *Munkásakadémia* is.

Az 1966-os *Iskolarádió-tanév tananyaga* a 20. századi történelem, orosz társalgás, új francia

nyelvsorozat és a kisiskolásoknak szóló vers-mese műsorok adásával bővült. A program 1967-ben Hegedüs Géza új történelmi-irodalmi sorozatával, a *Magyar Századokkal* egészült ki. A *Rádiólexikon* 1967-től vidéken is tartott nyilvános felvételeket, melyek során a hallgatók kérdéseket is feltehettek a különböző helyszíneken megjelent tudósoknak. A felnőttek oktatását szolgáló *Rádióiskola* évada kémiával és zenei ismeretekkel gazdagodott. A *Rádióegyetemen* 1968-tól irodalomtörténetet is oktattak. A tudományos rovat riportere 1969 júniusában szív-műtétet közvetített az Országos Kardiológiai Intézetből. Ettől az évtől magnószalagon is árusították az *Iskolarádió* filmesztétikával is bővült adásait, valamint a *Diákszemmel a jövő iskolája* c. sorozatot. 1970-ben Ortutay Gyula megkezdte *Kis magyar néprajz* c. sorozatát.

Az *Iskolarádió* az osztályfőnöki órákat és a családi életre nevelést segítette, beszéd- és stílusgyakorlatokat tartott; oktatott 19 századi irodalmi hangképeket oroszul és modern újságnyelvet angolul. 1976-ban két új műveltségterjesztő program indult: a *Könyvpárbaj* c. vetélkedő és a művészettel, tanulással, életmóddal foglalkozó *Művelődés* c. sorozat. 1976-ban nagy jelentőségű műsorvállalkozás kezdődött, az általános iskolát be nem fejezett felnőttek tanulását segítő *Mindenki iskolája*. 1977-ben a *Mindenki iskolája* keretében magánvizsgára előkészítő tanfolyamokat szerveztek művelődési házakban és munkásszállásokon. Olyan vizsgavételkedőt is kezdeményezett a rádió ifjúsági osztálya, amely után hallgatói akár a teljes középiskolai végzettséget is megszerezhették.

A távoktatás a magyar televízióban

Dunavölgyi Péter (Kelemen Endrével készített interjúja) historikus pontossággal tekinti át a televízió 1970-es években kezdődött távoktatás-történetét.⁸ Kelemen Endre szerint a döntés 1963-ban született, a főhatósággal folytatott egyeztetések és a viták azonban elhúzódtak. A vita elsősorban arról folyt, hogy ki legyen az induló Iskolatelevízió gazdája? A minisztériumban néhányan azt szerették volna, ha közvetlenül a főhatóság szakemberei készítik és felügyelik a műsorokat, mint Franciaországban.

6 Tertinszky Edit 1967 Németh László kultúrpolitikai szerepe a Magyar Rádióban. Tiszatáj, 1:79-85. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/83/1/tiszataj_1967_001.pdf

7 A Magyar Rádió 1956-tól – MEK mek.oszk.hu/html/letoltve:2020.06.16.

8 MTV-történet. Mi mindig valahol a periférián voltunk, de hittünk céljainkban. Jubileumi beszélgetés Kelemen Endrével. http://www.filmeshaz.hu/mtvtortenet/interjuk/int_K/int_KelemenEndre.htm (Letöltés: 2020.05.25.)

A vita során azonban világossá vált, hogy ennek a modellnek a követése kevésbé lenne szerencsés. A kísérleti adás 1964 februárjában, Lugossy Jenő művelődésügyi miniszterhelyettes köszöntőjével indult.

Az igazi távoktatási tanév azonban szeptemberben kezdődött, a tantárgyak: környezetismeret, földrajz, orosz, élővilág, tanulmányi kirándulás az általános iskolának, fizika, kémia a dolgozók középiskolájának, angol nyelvtan a középiskolák nappali tagozata számára.

A tanárok egy része lelkesen fogadta az *Iskolatelevíziót*, főleg a rossz körülmények között dolgozó és a jobbat akaró pedagógusok, akik felismerték az Iskolatelevízióban rejlő lehetőséget, de voltak, akik tartózkodtak, mert úgy gondolták, ha a program állandósul, akkor rájuk már nem lesz szükség. A kép aztán idővel árnyalódott. A városi iskolákban olyan vélemény kezdett kialakulni, hogy a jó tanár nem adja át órájának egy részét az *Iskolatelevízió*nak.

Nagy Andor – az egri Tanárképző Főiskola tanára⁹ és a távoktatás lelkes híve – úgy fogalmazott: az Iskolatelevízió egyik problémája, hogy az iskolákban gyakran televízióznak, és nem televízióval tanulnak. Sok tanár ugyanis inkább szórakoztató eszközként tekintett a televízióra. A tanulók előkészítés és feldolgozás nélkül nézték az adásokat. A problémák felvetették a tv-pedagógia kidolgozásának szükségességét, amely nyomán módszertani műsorok, kiadvány-sorozatok készültek.

A technikai lehetőségek korlátozottak voltak. Kelemen Endre szerint a hazai adások minőségben nem közelítették meg a nyugati televíziók hasonló műsorainak színvonalát. Az adások pedagógiai szempontból viszont előnnyel rendelkeztek, a jó színvonalú televíziós didaktika és a kötelező tantervekhez igazodás miatt. Az iskolák előre nyomtatott információkat, sok ezer műsornaptárat, a műsorokhoz ismertető füzeteket és módszertani útmutatást kaptak. A kultúrpolitika is elégedett volt az eredményekkel, erről tanúskodik Mihályfi Ernő

felszólalása az országgyűlésben.¹⁰ *„A televízió által előidézett, s talán még nem is eléggé tudatos kulturális forradalmon belül beláthatatlan jelentőségű az iskola-televízió megindulása. Ebben a tanévben már hetente négy napon jelentkezik az iskola-televízió. Ennek és az ehhez kapcsolódó ismeretterjesztő munkának, a természettudományok népszerűsítésének óriási a jelentősége, hatalmas lehetőségeket ad a nevelésre, a minden színvonalon való művelődésre. Megállapíthatjuk, hogy a televízió minden elismerésre méltóan oldja meg nagyon nehéz feladatát, amelynek módszereit is sajátos viszonyainkra, a közönség széles skálájú rétegződésére való tekintettel, menet közben kell kidolgoznia. Nagy öröm a képviselőnek, hogy ilyen eredményekről számolhat be”.*

Mihályfi felszólalása nem említette a problémákat, melyek a hátrányos helyzetben élőket érintették. Elsősorban a tanyasi iskolákról van szó, ahol kezdetben sem áram, sem televízió-készülék sem volt. A televízió hiába sugározta az Iskolatelevíziós órákat, pontosan azokhoz nem jutott el az üzenet, akik a legjobban rá voltak szorulva. A probléma orvoslása érdekében meghirdetésre került a *Televízió minden iskolának* mozgalom, amivel elindult egy országos akció. A munkahelyeken a szocialista brigádok sorra jelezték, hogy a „kommunista műszakuk” után járó bérüket televíziók vásárlására ajánlják fel. A mozgalomhoz üzemek, intézmények csatlakoztak, még az OMEGA Együttes is. A tanyasi iskoláknak pedig, ahová így jutott tv-készülék, gyakran vásároltak aggregátort, hogy a készülékhez legyen áram. Az 1970-es évek közepére minden iskolában lett televízió.

A szakemberek szerint az *Iskolatelevízió* történetét két, többé-kevésbé elkülöníthető korszakra lehet osztani. Az első, amikor a televízió megpróbál az oktatási tantervekben szereplő tananyagokhoz mozgóképes háttéranyagot biztosítani. A második korszak, amikor a szerkesztőket a minisztérium már a tantervek elkészítésébe is bevonja, tehát a televízió lehetőségei integrálódhatnak a tantervekbe, amely lehetővé tette az iskolákkal való jó együttműködést. Az 1980-as években az általános iskola szinte valamennyi tantárgyában voltak adások. A középiskolai tananyagok sugárzása mellett egyre több idegen nyelvi óra is közvetítésre került. A televíziós nyelvoktatás sikerességét az osztályban lévő tanár aktivitása nagyban befolyásolta. Sok helyen az adást hangmagnóra is rögzítették, később mikor már volt VHS, akkor arra vették fel. A szerkesztőség, hogy

9 Nagy A. 1979 *Az iskolatelevízió műsorainak optimális hatásfokkal történő beépítése a pedagógiai folyamatba*. Az Egri Ho Si Minh Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat, 15. köt.) *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis* (Nova series, Tom. 15.) Eger. Ho Si Minh Tanárképző Főiskola, és Nagy A. 1969 *Az oktatás technikai eszközei a szovjet tanárképzésben*. Az Egri Tanárképző Főiskola tudományos közleményei (Új sorozat, 7. köt.) *Acta Academiae Paedagogicae Agriensis* (Nova series, Tom. 7.) Eger. Egri Tanárképző Főiskola, 417-424.

10 *Országgyűlési Napló*, Az Országgyűlés 21. ülése 1966. január 27-én

segítse a távoktatást, a nyelvoktatási műsorokhoz is adott ki kísérőfüzeteket.

A hazai televíziós távoktatás történetében külön fejezet illeti a *Mindenki iskolája* programot. Jelentős gondot okozott, hogy főleg vidéken sok olyan ember élt, aki nem fejezte be az általános iskolai tanulmányait. Ezek az emberek még olyan szakmához sem tudtak jutni, mint gépkocsiveető, vagy traktoros. A politika a statisztikák alapján nehezményezte, hogy kevés munkás-parasztszármazású fiatal jut be az egyetemekre. Igényként fogalmazódott meg, hogy induljon olyan oktató műsor, amely segíti felzárkóztatni ezeket a fiatalokat. Meg is született a program *Irány az egyetem!* címmel, amely igazán ott volt eredményes, ahol a tanár is segítette az ismeretek feldolgozását.

Pedagógia-elméleti felkészültséggel és gyakorlati tapasztalatokkal is rendelkező Kornidesz Mihály lett 1983-ban a Magyar Televízió elnöke, aki elődeihez képest jobban felismerte a televízió távoktatásban betöltött szerepét. Jóllehet az MSZMP Pártközpontból érkezett, de oktatott a Budapesti Felsőfokú Tanítóképző Intézetben, neveléstörténészként pedig elsősorban a II. világháború utáni iskolapolitika történetével, a középiskolai reformok politikai, gazdasági és szervezeti kérdéseivel és a középfokú oktatás cél- és feladatrendszerének vizsgálatával foglalkozott.

Kornidesz Mihály a távoktatást „távol kívánta tartani” az MSZMP határozataitól és intelmeitől, de az 1980 közepén született döntést nem tudta megváltoztatni, hogy a televízió műsorait, amelyeket este sugároznak a két műszakban dolgozó munkásoknak – akik este nem tudták nézni éppen –, délelőttként meg kell ismételni. A döntés negatívan hatott az Iskolatelevízió kialakult műsorrendjére. Az adások tömörítve egy blokkban kerültek sugárzásra. Igaz, hogy ebben az időszakban jelent meg a VHS képmagnó, lehetőség nyílt a műsorok esetleges rögzítésére, de erre csak kevés iskola volt képes.

Kelemen Endre úgy érezte, hogy előrelépés akkor következett be, amikor az Iskolatelevízió szerkesztősége és az *Országos Oktatástechnikai Központ* között együttműködés jött létre. A szakemberek vállalták, hogy sokszorosítják az Iskolatelevíziós műsorokat, jóllehet kapacitásuk nem tette lehetővé, hogy országos igényeket tudjanak kielégíteni. A szerkesztőség a probléma orvoslására integrált programokat készített és indított a Televízió Hármasszertornáján, ami nem igényelte, hogy az adásokat a diákok és pedagógusok együtt nézzék az osztályteremben, de később jól lehetett használni a

látottakat. Ilyen ún. „horizonttágító” műsorok voltak: *A látás hatalma, Deltácska, Juli Suli, Közlekedj okosan!, Képmagnósok figyelem!, Anyák iskolája, Ki miben tudós, Nemzeti értékeink...*

A magyar *Iskolatelevízió* az 1970-es évek elején bekapcsolódott a távoktatás nemzetközi „vérkeringésébe”. A szerkesztőség által készített filmek az EBU bázeli szemináriumain, majd a tokiói Japán Díj nemzetközi iskolatelevíziós versenyen is részt vettek, néhány közülük néhány díjat is kapott. A sikerek nyomán *Nemzetközi Oktató televíziós Szeminárium* került megszervezésre Egerben, amely azt a célt szolgálta, hogy a magyar pedagógusok és a televíziósok is profitálhatnak abból, ha közvetlenül kicserélik tapasztalataikat. A konferenciát az Organisation Internationale de Radiodiffusion et de Télévision (OIRT) biztatása nyomán nemzetközivé sikerült bővíteni. Az volt az alapvető cél, hogy a hazai Iskolatelevízió szerkesztői találkozzanak olyan szakemberekkel, akik nyugaton és más kontinenseken szerkesztenek Iskolatelevíziót.

Az 1990-es évek elején a távoktatás figyelme a felsőoktatás irányába fordult. Az informatika területén sikeres program volt a TV-BASIC, amelynek segítségével – tankönyv és konzultáció kiegészítéssel – több ezren tettek eredményes vizsgát és kaptak oklevelet. Ilyen volt még a DIGIT-ALK, a PC ABC, az *Európai Üzleti Asszisztens* és a *Számítógép Jogostványra* felkészítő műsor is.

A Magyar Televíziónál Hankiss Elemér, az MTV elnöke produceri irodákat hozott létre, ezek egyike volt a *Studium* produceri iroda, vagyis az Iskolatelevízió. Nahlig Gábor ügyvezető, a televízió elnöke létrehozta az *Oktatási és Családi Műsorok Stúdióját*. Sikeres alkotómunka folyt a szerkesztőségben, amely lehetőséget kapott a hazai és a külföldön forgatott műsorokra, támogatást kapott az angol OPEN UNIVERSITY-től is. Az Iskolatévé időszaka 1994 második félévében lezárult.

Távoktatási kísérletek oktatási intézményekben

A távoktatás gondolata a hazai oktatási rendszerben az 1960-a években kezdett meghonosodni az *Országos Pedagógiai Intézet* felnőttoktatási részlege jóvoltából. Az OPI „műhelyként” dolgozó munkatársak az ún. *levelező oktatás* didaktikai bírálatoként indították meg az 1970-es években a kísérletekkel egybekötött kutatásaikat. A hazai felnőttoktatás hallgatóinak mintegy fele ugyanis olyan

képzési formában, ún. *levelező oktatásban* részesült, amelynek egyrészt nem voltak meg a megfelelő módszerei, másrészt sokszor az oktatás legelemibb tárgyi és személyi feltételei is hiányoztak. Már maga a levelező oktatás elnevezés is megtévesztő, ugyanis semmiféle „levelezésre”, levelezgetésre nem került sor. A postának egyáltalán nem volt szerepe az oktatásban.

Az 1972–1980 közötti magyarországi oktatási rendszerben megvalósult kezdeményezéseket és próbálkozásokat, a távoktatásról alkotott gondolkodásmódot és szemléletet foglalja egybe Kovács Ilma, egy évtizeddel később, 1992-ben megjelent, szerkesztett válogatása.¹¹ A szerzők közül írásával kiemelkedett a neveléstudomány (andragógia) jeles alakja, Csoma Gyula, aki (napjainkban is) következetesen kiáll és érvel a távoktatás mellett. Csoma Gyula lényegre törően mutatja be és foglalja össze a távoktatási kezdeményezéseket, azok alakulását 1980-as évek végéig. A szerző nemcsak tagja, de „motorja” is volt az Országos Pedagógiai Intézet, 26 éven keresztül – különböző szervezeti formában – létező felnőttoktatási egységének. A „szellemi műhelyként” működő munkacsoport munkája az 1945-óta szervezett *dolgozók iskoláinak* korszerűsítésének igényével kezdődött. Az OPI szakemberei úgy vélték, hogy a feladatnak csak úgy felelhetnek meg, ha tisztázásra kerülnek a távoktatás, általános, elméleti vonatkozásai, majd átgondolva a felnőttoktatás iskolai keretek közti alkalmazását, kísérleteket is tudnak indítani.

A *Tihanyi Távoktatási Konferencia* 1974-ben, az OPI műhelyének előterjesztésében megtárgyalta a távoktatás értelmezését, a tanulási-tanítási didaktikai sajátosságokat, azok hazai alkalmazásának lehetőségeit. A következő fontos *Távoktatási Szakértői Tanácskozás* megszervezésére 1976-ban, Sopronban került sor, ahol különös figyelem irányult a távoktatás kiterjesztésének lehetőségére az iskolán kívüli felnőttoktatás területeire, különös tekintettel a rádió és a televízió részvételére. A vita során nyilvánvalóvá vált, hogy tévesek azok a nézetek, melyek a távoktatásban a rádió és a televízió kizárólagos, vagy a távoktatást távoktatássá tévő, domináns szerepet tételeztek fel, illetve megoldani vélték a távoktatást a megfelelő műsorok sugárzásával. A tanácskozás hozzájárult ahhoz, hogy az OPI felnőttoktatási műhelye kapcsolódott a rádió-televíziós

Mindenki iskolája című program kidolgozásába. Az OPI álláspontja az volt, hogy a programot nem lehet távoktatásként meghatározni, s nem volt várható tőle, hogy a távoktatás által ellátható feladatokat teljesítse, arra azonban alkalmas, hogy meghatározott rétegek számára segítse a művelődést, hozzájáruljon az alpműveltséghez. A konferencia ugyanakkor elismerte, hogy a rádió- és televízió-műsorok alkalmasak lehetnének távoktatási programnak is, ha Magyarországon erre alkalmas, ezt megkívánó távoktatási programok lennének.

Az 1978-ban Budapesten megrendezett *III. Országos Távoktatási Tanácskozás*on gyakorlatias témakörök tárgyalására került sor, többek között a pedagógusok továbbképzésére alkalmas távoktatási továbbképzési programok kidolgozásának szükségességéről és a megvalósításukban kulcsszerepet játszó megyei pedagógiai intézetekről esett szó.

Az elméleti viták mellett az 1972 és 1980 között több távoktatási próbálkozásra is sor került, melyek anyagi fedezetét az MSZMP 1972-es párthatározata biztosította. Mintegy 50 pécsi oktató és közel 50 külsős megbízott vett részt a kutatómunkában. *A kutatók abból indultak ki, hogy a középfokú képzés a szakmunkásképzés és a felsőoktatás terén folytatott a levelező oktatás hatékonysága fokozható korszerű didaktikai módszerek, eszközök, felnőttoktatási rendszerek bevezetésével.*

A pécsi *dolgozók gimnáziumában* végzett kísérlet távoktatási modelljének lényege az volt, hogy a hallgatók a tankönyv, a konzultáció mellett a munkalapok (tanulási egységcsomagok) és a részletes tanulási útmutató alapján sajátítják el egy-egy tantárgy tantervi anyagát. Az eredmények mellett a pécsi dolgozók gimnáziumában folyt kísérlet azt bizonyította, hogy a működő oktatási mechanizmus a töle idegen, újszerű elemeket nem, vagy csak nehezen fogadja be. A gyors és gyökeres változások gyorsan rombolnak, és lassan építenek. A kísérlet eredményei a szervezési kapacitások és a pénzügyi keretek szűkössége következtében eltávolodtak a „kvázi” távoktatás modelljétől és a hagyományos levelező oktatási elemekkel dúsított változatává alakultak át.

Kísérlet indult a *szakmunkásképzés és a mezőgazdasági ágazat* felnőttoktatása terén is. Az utóbbi lényegesen különbözött az iparban folyó képzésektől, ezért a személyi és tárgyi feltételeket a területileg elszórtan és viszonylag kisebb létszámú munkaerővel működő termelőüzemek, speciális továbbképzési követelményeinek függvényében lehetett meghatározni. A két felnőttképzési területen ugyan kidolgozásra kerültek az egyéni tanuláshoz összeállított

¹¹ *Távoktatás Magyarországon 1970–1980.* Vál. és szerk. Kovács Ilma 1992 Budapest, Felsőoktatási Koordinációs Iroda.

módszertani útmutatók, amelyhez a képi és hangosított eszközök is társultak, azonban domináltak a (bentlakásos) tanfolyamok keretében folyó konzultációk, a számonkérés, az új anyag elméleti és gyakorlati feldolgozásának osztály-tanóra szerkezetben történő kivitelezése, a hallgatók beküldött dolgozatainak értékelése.

A Pécsi Tanárképző Főiskolán is politikai döntés értelmében indult képzési kísérlet, mintegy tíz tanszék közreműködésével. A szakmai irányítást a főiskola, a Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont és a tanárképző által létrehozott Kabinet látta el. A főiskola – kísérletben részt vevő – oktatói, a pesti kutatók kérésének megfelelően, ún. változtatásokat hoztak létre a működő levelező tagozati képzés helyi gyakorlatában. A kísérlet célja a főiskolai tanárképzés területén olyan oktatóanyag, írásos, hangosított (hangszalag) és képi (diasor) oktatási módszer, útmutató (tanulásiirányítási, módszertani javaslatok, ötletek...), valamint pedagógiai modell kidolgozása, amely elsősorban az egyéni tanulást kívánta vezérelni, irányítani és biztosítani az ellenőrzést. A tulajdonképpen zárt didaktikai rendszerű távoktatási kísérlet oktatási folyamatát, néhány napos foglalkozás vezette be, amelyet időnként az oktató-hallgató személyes találkozásával is segíteni kellett. Az oktatók és kutatók *szakértői segítségével* megfogalmazták a *tantárgyak tartalmától elvonatkoztatható és általánosítható* távoktatási jellegzetességeket, módszereket és szerkezetet. A kutatást politikai döntés kezdeményezte és az is szüntette meg. A felettes szervek úgy vélték, hogy a hatékonyság úgy is elérhető, ha a szervezeti keretek érintetlenül maradnak. A döntés azzal járt, hogy új „fogaskerekeket” kellett beépíteni egy megkövesedett rendszerbe.

A távoktatási törekvések a rendszerváltás utáni években erősödtek fel ismét. Az 1990-es évtizedben megszorodó publikációk jelezték, hogy szükség van „új útra az oktatásban”, amire Kovács Ilma 1997-ben megjelent könyvének¹² címében és tartalmában is felhívta a figyelmet. A Művelődési és Közoktatási miniszter, Andrásfalvy Bertalan – a nemzetközi távoktatási közösség kezdeményezését is figyelembe véve, a hazai távoktatási tevékenység ösztönzésére, támogatására és koordinálására

12 Kovács I. 1997 *Új út az oktatásban? A távoktatás.* (első kiadás). Budapest. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem és a Felsőoktatási Koordinációs Iroda, 264 p. A papíralapú könyv első kiadásának elérhetőségei: <http://www.regi.lib.uni-corvinus.hu/docs/tavoktatás.pdf> ; www.mek.oszk.hu/02500/02584

– 1991-ben létrehozta a *Nemzeti Távoktatási Tanácsot* (NTT). A Tanács feladata a nemzetközi távoktatási együttműködések kialakítása és koordinálása, a távoktatással összefüggő szakmai tevékenység ösztönzése, a távoktatás képviselőit ellátása a kormány és az érintett szaktárcák vonatkozásában. Megalakultak regionális távoktatási központok is. A Magyar Köztársaság 1027/1992.-es (V. 12.) Kormányhatározata alapján, alapítványi intézményként megkezdte működését a *Gábor Dénes Informatikai és Műszaki Főiskola*.

Az e-learning képzésekről

Az 1990-es években a technológia sokat lendített a távoktatáson, különösen az internet, amely felgyorsította a fejlődést, lehetővé tette az e-learning tanfolyamok, online képzések szervezését.¹³ A képi és hanganyagok elektronikus úton való tárolási és továbbítási módszerei újabb lehetőségeket kínálnak a távoktatásban, vagyis az e-learning tanfolyamokon, online képzéseken résztvevők számára.

A *multimédia csomagok* nemcsak a szükséges tananyagot, hanem a megfelelő szemléltetőeszközt is biztosították az e-learning tanfolyamok, online képzések résztvevőinek, vagyis tényleg úgy érezhetik magukat a tanulók a virtuális világban, mintha egy igazi iskolában sajátíthatnák el ismereteiket. Külföldi példák álltak a rendelkezésre, az online tananyagok (tartalmak) előállításához a tudásbázis megteremtésére, az eszköz-ellátottság biztosításához, az oktatási, tanulási módszerek változtatásához.

Az e-learning leginkább elfogadott megfogalmazása azt emeli ki, hogy az elektronikus tanulás (e-learning) az ismeretszerzésnek egy olyan módja, amely technológiai támogatással (számítógép útján) és digitális tananyagok segítségével működik. Az e-learning tehát az információs társadalmak által életre hívott olyan tudatos oktatási rendszer, mely az információs és kommunikációs technológiák újszerű formáit ötvözi a gyakorlatban, a tanulás és az oktatás terén.

Az elektronikus tanulást sokféleképpen lehet csoportosítani. A következő típusait lehet egyértelműen elkülöníteni: tanuló által irányított képzés (a tanuló a böngészőt használja és csak az oktatóanyag

13 *Az e-learning szerepe a felnőttoktatásban és képzésben.* 2003 Szerk. Harangi László – Kelner Gitta, olv.szerk. Csoma Gyula. Budapest, Magyar Pedagógiai Társaság Felnőttnevelési szakosztálya.

alapján dolgozik); elősegített e-learning (a tanuló más tanulókkal / facilitátorral léphet kapcsolatba és kérhet segítséget, de az oktató személye itt sem jelenik meg); beágyazott e-learning (a segítségnyújtást egy számítógépes program biztosítja); oktató által irányított e-learning (valós idejű kommunikáció, valamilyen csatornán keresztül); telementoring és e-coaching (mentori/konzulensi kapcsolat).

Az e-learning képzéseket lehet csoportosítani úgy is, hogy a konkrét képzés esetében a tanár és a tanuló egy időben részt vesz-e a folyamatban, azaz kialakul-e közvetlen interakció a szereplők között. A szinkron képzés esetében ez megtörténik, így a tanulóknak lehetősége van azonnali kérdéseket feltenni, azonban ebben az esetben számolni kell az időbeli kötöttségekkel is. A másik típus – az aszinkron képzés – esetében pedig, az elektronikus oktatás előnyeit kihasználva, ténylegesen megvalósulhat a felek közötti időbeli és térbeli elkülönülés.

Kovács Ilma szerint¹⁴ „az e-learning „kaland”, amely 1990 körül kezdődött, 2000-ben már gigantikus (multikulturális) méretű szolgáltatásokként jelentkezett. A szerző írásában egy „felőtt-képzési világ-térkép” vázolt fel. A képzések először az angolszász országokban – Kanada, Egyesült Államok, Ausztrália, Egyesült Királyság – indultak meg, Európa, Latin-Amerika és Oroszország egyetemei csak 1994/1995 után követték az előbbieket példáját. De nem lehet megfeledkezni Japánról, vagy Új-Zélandról sem. 2000-ben Vancouverben tartották meg az Első Oktatási Kiállítást és Vásárt (WEM). Ez a korszak a nagy hírvérések és remények korszaka volt, amit a magánszféra túlsúlya jellemezett. A sajtó az Auralog céget emelte ki, amely 1992 óta alkalmazta az internetet, és 1995-től már nemzetközi szolgáltatásokat is nyújtott. 2002–2003-ban 2 millió embernek biztosított off-lines on-line képzési szolgáltatást. 2000. április 27-én a francia *Libération* című napilap a „tudás 6 óriásának neten való egyesüléséről” tesz említést. Olyan amerikai oktatási és kulturális intézményekről tudósít, amelyek fizetős és ingyenes kurzusokat egyaránt ajánlanak az interneten (Université de Columbia [ami mára már be is zárta kapuit], British Library, New York Library, London School of Economics, Cambridge University Press és a Musée d'histoire Naturelle de Smithsonian Washington). A társulás jelentősége: védekezni próbáltak a piacot uraló magáncégek túlsúlya ellen. Ebben az időszakban születtek meg a virtuális egyetemek – mint önálló szervezetek – az e-learningben belül.

14 Kovács I. 2011 *Az elektronikus tanulásról a 21. század első éveiben*. Budapest. Magánkiadás. 91 o.

Kovács Ilma statisztikákra hivatkozva is bemutatja a virtuális egyetemek „világ-térképét”. A statisztika szerint, 1996-ban 7, 1999-ben már 33 virtuális egyetemet számláltak a világon. Közülük 49 százalék az Egyesült Államokban, 17 százalék Európában (ebből 7% Franciaországban, 3% az Egyesült Királyságban) működött. Állami intézmény 54%. Az állami és a magánszféra egyesülése folytán 44 százalék, 24 százalék oktatási intézmények egyesülése révén született. Mintegy 23 százalék dolgozott partneri kapcsolatok nélkül. Magánszektorba csupán 9 százalék tartozott. Észak-Amerikában a virtuális egyetemek 70 százaléka oktatási intézmény, Európában ez az arány 82,5 százalék. Ugyanakkor Ázsia és Dél-Amerika 100 százalékot mutat. Afrika és Izrael 50 százalékban jelez állami oktatási és 50 százalékban magánintézményt. Napjainkban mintegy 200 amerikai egyetem kínál on-line szolgáltatást.

Az on-learning kommunikációs kultúra Magyarországon fokozatosan nyert polgárjogot.¹⁵ Robbanásszerű elterjedésére 2020-ban – külső körülmények/kényszerek hatására – került sor. A Covid-19 vírus okozta világjárvány huzamos ideig karanténba zárta a polgárokat. A rendkívüli kormányzati (1102/2020. (III. 14.) *Korm. hat.*) intézkedések alapján a koronavírus terjedésének lassítása érdekében 2020. március 16-tól az általános iskolás és a középiskolás tanulók nem látogathatták a közoktatási intézményeket, a tanítást távoktatás segítségével kellett megoldani. A távoktatásnak Magyarországon volt ugyan kialakult gyakorlata, melyet elsősorban a felsőfokú képzésben, a felnőttképzésben és a továbbképzési rendszerben alkalmaztak, a közoktatásban azonban nem volt hagyománya és formája. Jóllehet az iskolák döntő többségében megfelelő mennyiségben és technikai színvonalon rendelkezésre álltak azok az informatikai és kommunikációs eszközök, amelyek segítségével a távoktatás megszervezhető volt.

A körülmények kényszerei miatt Magyarországon az oktatási rendszer teljes spektruma kényszerült átállni egyik napról a másikra az e-learning úton történő tanításra/tanulásra, gyökeresen átalakítva ezzel a klasszikus iskola világát. A COVID-19 járvány idején a tanulók, tanárok és oktatók a digitális tanrendre történő átállása és a digitális tanítás, tanulás segítése érdekében az Európai Bizottság egy *online eszköztárat hozott létre*, ahol kifejezetten az online és távoktatást segítő *internetes eszközöket és segédanyagokat* gyűjtötték össze, hogy minden egy helyen legyen elérhető. Az online oktatási anyagok

15 Kovács I. 2005 *Új út az oktatásban? A távoktatás*. (második bőv. kiad.) Budapest, OKKER Kiadó, 290 p.

magyar nyelven is elérhetővé váltak. (Koronavírus: online oktatási segédanyagok. Oktatás és képzés *ec.europa.eu* › *Európai Bizottság* › *Oktatás és képzés*)

A pedagógusok szinte kivétel nélkül rendelkeztek saját tulajdonú számítógépekkel vagy az iskolai munkájukhoz saját használatukra rendelkezésre álló laptopokkal, amelyek az internetkapcsolat segítségével lehetővé teszik a távoktatási módszerek azonnali alkalmazását. A diákok esetében ez a számítógépes ellátottság már igencsak „egészséghiányos” volt. A hátrányos, illetve a különösen hátrányos helyzetű családok nem, vagy csak alig rendelkeztek számítógépekkel. Ők kimaradtak a távoktatásból. Számukra eseti eljárásokat és módszereket kellett alkalmazni.

A „karantén oktatás” nemcsak a pedagógusoknak és a diákoknak, hanem a szülőknél is kihívást jelentett, ugyanis egyik napról a másikra olyan élethelyzetben találta magát mindenki, amire nem volt felkészülve, és nem volt egységes elvárásrendszer sem a folytatással kapcsolatban. *Gyorsan kiderült, hogy a távoktatás lényege nem a „távolság” és a közvetítő eszköz, hanem az alkalmazott didaktikai módszer és egy új, tanári/tutori szerep ismerete, amelyre az oktatói kar nem volt felkészítve/felkészülve.* A speciális szakmai tanári felkészültség hiányára utal akaratlannal is egy iskolaigazgató – bár a jóindulatú tanári lelkesedésről szóló – interjúrészlete. Gadóné Kézdy Edit, a Deák Téri Evangélikus Gimnázium igazgatónöje nyilatkozta: *„Engem meghat az az igyekezet, amellyel mindenki, a 60 év feletti tanárok is, bármilyen szakosok, a digitális analfabéták, sőt, a gyerekek is igyekeznek dolgozni... A közvélekedéssel ellentétben, a tanárok rengeteget dolgoznak, napi 10-12 órát is a gépeknél ülnek. Egyikünk sem gondolta előre, hogy a távtanítás ilyen megterhelő lesz... Ebben a távtanításban mind kezdők vagyunk, hiába vagyunk a pályán akár 25-30 éve”*.¹⁶

A kialakult helyzet tetszett a *piaci alapokon nyugvó távoktatásnak*. A felnőttoktatás széles és színes választékkal jelentkezett. Az interneten e-learning tanfolyamok, online képzések sokasága kínálta magát. Felerősödött a *nem-formális* oktatás fontos változata, a kiegészítő magánoktatás egyik fajtája, a személyre szabott *árnyékoktatás*.¹⁷ az egyéni konzultáció, vizsgára, felvételre felkészítés, korrepetálás, ismeretbővítő, tudásgazdagító, tanulási és

vizsgatechnikákat fejlesztő, iskolai nyelvtanulással párhuzamos képzési forma...

Az oktatás világa színesedett, korszerűsödött, a karantén kényszere „gyümölcsöt eredményezett”. A kialakult helyzet azonban kérdéseket is megfogalmazott. Tényleg lecserélhető-e az osztályterem az e-oktatóteremre? Tényleg átadható-e az összes szükséges információ pusztán email váltással, chat ablakokban hozzászólással és „feltöltéssel”? S végül a legfontosabb kérdés, jogosult-e, s ha igen, milyen téren és mértékben az online oktatás?

16 <https://www.penzcentrum.hu/karrier/megszolalt-a-pesti-elitgimnazium-igazgatoja-igy-megy-naluk-a-digitalis-oktatas.1091824.html>

17 Gordon Györi J. 2008 Tömegoktatás és kiegészítő magánoktatás-ipar. *Educatio*, 2:263-274.

*Fortepan / Juráncsik Norbert
Kútvoölgyi úti Központi Állami Kórház (ma Semmelweis Egyetem Kútvoölgyi Klinikai Tömb)*